

УЛС ТӨРИЙН НАМЫН НИЙГМИЙН ХАРИУЦЛАГА

С.Мөнхбат

доктор

МУИС, НШУС-ийн Сургалтын албаны эрхлэгч

С.Зүльфикар

доктор

Удирдлагын Академи, Нийгмийн Удирдлагын тэнхмийн эрхлэгч

Оршил.

Нам бол нийгэмд тодорхой үүрэг хүлээдэг улс төрийн институт юм. Улс төрийн намын нийгэмд хүлээдэг үүрэг нь түүний мөн чанартай холбоотой. Улс төрийн намын мөн чанар нь нийгмийн хөгжил дэвшлийг хангахын төлөө бодлого хөтөлбөр дэвшүүлж түүнийгээ сонгогчдоор үнэлүүлэх замаар засгийн эрхийг авах, үгүй ядаж түүнд оролцохын төлөө эрмэлзэж үйл ажиллагаа явуулж байдгаар илэрдэг. Ийм учраас аливаа намын нийгэмд хариуцлага хүлээх байдал нь тухайн намын оршин байх үндэс, нийгэм-улс төрийн амьдралыг удирдан зохион байгуулах чадвараар хэмжигдэнэ. Учир нь улс төрийн нам ерөөсөө өөрийн, бас гишүүдийнхээ төлөө байдаг иргэний нийгмийн байгууллага ч биш, нийгмийн хөгжил дэвшлийг хангах бодлогтой түүнийгээ хэрэгжүүлэх зорилгод чиглэн ардчилсан сонгуулиар засгийн эрхийг авахын төлөө ажилладаг улс төрийн байгууллага. Нийгмийн төлөө гэдэг нь парламент, засгийн газрын бодлогоор дамжуулан ард түмнийг сайн сайхан амьдралд хүргэх улс төрийн бодлого, хөтөлбөрийг боловсруулж ажиллахыг хэлэх бөгөөд нийгмийн зүгээс тийм байхыг хүсэн дэмжлэгийг үзүүлж мөн хариуцлагыг үүрүүлж байдаг.

Хариуцлага нь (Турк – sorumluluk, Араб –Mes’uliyet , Хятад – ze reng) аливаа хүн, этгээд өөрийн эрх үүрэгт хамаарч байгаа зүйлс, үйл ажиллагааны үр дүн, үр дагаварыг бүрэн хариуцах гэсэн ойлголтыг илэрхийлж байна. Англи – responsibility, франц- responsabilite гэсэн нэр томъёо нь response -хариу үйлдэл; хариуцах, ability - чадах, чадвар гэсэн холбоос үг бүтээж байгаа бөгөөд ямарваа үйлдэл, үйл ажиллагааг хариуцах чадвар гэсэн утга илэрхийлж байна. Хариуцлага гэсэн ойлголтыг орос - ответственность, Герман - verantwortung гэж томъёолсон нь мөн дээрхийн адил утга санаа агуулж байна. Я.Цэвэлийн Монгол хэлний тайлбар толь бичигт хариуцлагыг “харилцах үйлийн нэр, хариуцсан үүрэг, хариуцаж биедээ хүлээсэн” гэсэн утгаар тайлбарлажээ. ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэнгээс хэвлүүлсэн “Монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь”-д хариуцлагыг харилцах үйлийн нэр, ажил үүргийг биедээ хүлээсэн байдал гэж тодорхойлсон байна.

Хариуцлага гэсэн ойлголт нь хамрах хүрээ, шинж чанар, үйлчлэх орчноосоо үүдэн янз бүрийн хэлбэртэй байж болно. Тухайлбал, хувь хүн, гэр бүл, нийгмийн бүлэг, ёс суртахуун, хууль, улс төр, эдийн засгийн хариуцлагын тухай ярьж болно. Нийгмийн хариуцлага гэсэн ойлголт нь англи хэлэнд – social responsibility гэсэн хоршоо үгээр томъёолсон байна. Түүнчлэн хариуцлагыг чанарын ойлголт болгож үзэхийн зэрэгцээ түүнийг хэмжиж тооцож болох үзэгдэл, үйл явцын үр дүн, үр дагавар гэж үзсэний үндсэн дээр social accountability гэж Дэлхийн банкнаас гаргасан албан баримт бичгүүдэд бичсэн байна.²⁴

Ямартай ч хариуцлага бол (англи- social responsibility) нийгэмтэй хамт үүссэн бөгөөд түүнийг илэрхийлсэн ухагдахуун нь философийн гүн гүнзгий утгатай. Хариуцлага нь Өрнийн хийгээд Дорно дахины орнуудад харилцан адилгүй ойлгогдож, хэрэгжиж ирсэн байдаг. Өрнө дахинд хуулийг дээдэлдэг, хуулийн өмнө бүх нийтээрээ тэгш байх, хууль бүхнээс дээгүүр засагладаг эрх зүйт төр оршин тогтнож эхэлснээс хариуцлагыг чухалжилж үзсэн бол Дорно дахинд ёс суртахууны хэм хэмжээг үйл байдалдаа шингээж хариуцлагыг бараг өөрөө өөртөө хүлээлгэдэг тогтолцоо хэмээн үзэх үзэл олон зууны турш ноёрхож ирсэн юм. “Ийм болохоор ёс суртахууны үзэгдэл болсон хариуцлагыг нийгэмтэй холбон авч үзэхдээ нийгмийн философи, бүр тодруулбал ёс зүйн философийн асуудлууд руу халин ордог нь”²⁵ Дорнын онцлог юм.

Манай философич, эрдэмтэн Б.Даш-Ёндон “Нийгмийн хариуцлагын асуудал бол ёс суртахууны асуудал юм...хариуцлага алдана гэдэг нь хүн гэдэг амьтан амьдралынхаа ноцтой нэгэн зарчмыг, ёс суртахууныхаа зайлшгүй чухал нэг ойлголтоо алдаж байна гэсэн үг” хэмээн *Улс төр ба нийгмийн хариуцлага* сэдэвт өгүүлэлдээ бичжээ. Тэрээр мөн хариуцлага ба үүргийн ялгааг гаргахдаа Америкийн улс төрийн философич Л.Штраус, улс төрийн сэтгэл судлаач Э.Фромм нарын “хариуцлагын өөрийн утга нь солигдож буй тухай эсхүл энэ үгийг “үүрэг” гэдэг үгийн утгаар сольж ярьдаг болсон тухай” санааг үндэс болгож Монголын нөхцөлд хэрхэн хэрэглэж буйг тодруулахдаа “хариуцлагатай ажил алба”, “хариуцлага хүлээхэд бэлэн”, “хариуцлагыг хүлээнэ” гэсэн үгнүүдийг жишээлж “хэрэв үүрэг, хариуцлага гэдэг үгүүдийг адитган ойлгоно гэвэл, тэгээд хариуцлагын утгыг үүргээр солино гэвэл дээр хэлсэн “хариуцлагатай ажил алба” гэдэг нь “үүрэгтэй ажил алба” гэсэн монгол хэлэнд байдаггүй утгагүй хэллэг гарч ирнэ, бас “хариуцлага хүлээхэд бэлэн” гэсэн үг нь “үүрэг хүлээхэд бэлэн” гэсэн санаа болчихно, гэтэл энэ хоёр санаа бие биедээ сөрөг утгатай билээ. **Үүрэг хүлээгээд биелүүлээгүйн муу үр дагавар нь**

²⁴ World Bank Institute, Social Accountability in the Public Sector: A Conceptual Discussion and Learning Module, 2005, Washington D.C. USA .

²⁵ Б.Даш-Ёндон. Улс төр ба нийгмийн хариуцлага. Эрдмийн ертөнц. УБ., 2009

хариуцлага хүлээх, хариуцлагад унах явдал юм²⁶ гэж үүрэг, хариуцлагын хоорондын ялгааг философи агуулгаар тодорхой гаргасан байна.

Энэ бүхнээс үзэхэд хариуцлага бол зөвхөн хүний л өвөрмөц мэдрэхүй, үйл ажиллагааныхаа үр дүнг хүлээх чадвар болж таарч байна. Хүн ч бай, хамт олон ч бай, улс төрийн нам ч бай, нийгэм ч бай хувь заяаныхаа эзэн байх нь хариуцлагын агуулга мөн. Ингэж үзвэл *“хариуцлага гэдэг нь ямар нэгэн хохирол гаргахгүй байх эрмэлзлэл мөн бөгөөд хариуцлага хүлээх гэдэг нь гарсан хохиролыг (эд материалын хийгээд оюун санааны) нөхөх, арилгах явдал”*²⁷ юм.

Аливаа хариуцлага нь түүнийг хүлээх эзэнтэй байх учиртай. Ингэхлээр хариуцлага бол ухамсарлагдсан байх бөгөөд ухамсарласан мөртөө зөрүүлж үйлдвэл хариуцлага алдаж буй хэрэг болно. Ийм учраас энэ бүхнийг бичмэл хууль болон ёс суртахууны хуулиар зохицуулдаг нийтлэг жишгийг хүн төрөлхтөн бий болгожээ. Энэхүү зохицуулалт нь зөвхөн нийт нийгмийн шинжтэй байх ёстой бөгөөд эндээс нийгмийн хариуцлага гэдэг ойлголт гарч ирнэ.

Иймд бид улс төрийн хариуцлагаар дамжсан нийгмийн хариуцлагын асуудлыг улс төрийн нам дээр жишээлэн авч үзэхийг энэхүү илтгэлийг гол зорилго болголоо.

Улс төр ба нийгмийн хариуцлага.

Улс төрийг нийгмийн хариуцлагатай холбоно гэдэг нь нийгмийн хариуцлагын тухай ойлголтыг ёс суртахуунтай холбож үзнэ гэсэн үг бөгөөд цаад мөн чанараараа улс төр бүхэлдээ “хариуцлага” гэсэн утга санааг тээж явдагт гол утга учир оршино. Өөрөөр хэлбэл улс төр нь алдаа гаргахгүй байх эрмэлзлэл байдаг бол хариуцлага нь хохирол гаргахгүй байх эрмэлзлэл юм²⁸.

Улс төрийн хариуцлага нь үйл явц болохынхоо хувьд улс төрийн зорилго, ашиг сонирхол, хэм хэмжээ ба итгэл найдвар, хариуцлагатай үйл ажиллагаа, түүний үр дагавар гэх мэт үндсэн ойлголтуудтай холбогдож улам тодордог. Иймд улс төрийн хариуцлага нь улс төрд оролцогчдын үйл байдал ба улс төрийн үйл ажиллагааных нь үр дагавартай холбогдуулан улс төрийн субъектэд хандах хандлагыг тодорхойлдог нийгмийн хариуцлагын нэг төрөл болдог юм. Харин нийгмийн хариуцлага нь бусад хэлбэрийн хариуцлагаа нэгтгэгч, зангидагч, агуулагч шинжтэй. Хүн ч бай нийгэм ч бай хувь заяаныхаа эзэн байх нь хариуцлагын агуулга мөн. Энэ санааг иш үндэс болгон давтан хэлэхэд хариуцлага гэдэг нь хохирол гаргахгүй байх эрмэлзэл юм.²⁹

²⁶ Б.Даш-Ёндон. Улс төр ба нийгмийн хариуцлага. Эрдмийн ертөнц. УБ., 2009

²⁷ Б.Даш-Ёндон. Улс төр ба нийгмийн хариуцлага. Эрдмийн ертөнц. УБ., 2009

²⁸ Мөн тэнд

²⁹ Б.Даш-Ёндон. Философи сэтгүүл, х-11. УБ.,2009

Ийнхүү улс төр бол хариуцлага юм гэсэн ойлголтын гаргалгааг хийхэд хүргэж байгаа бөгөөд өөрөөр хэлбэл улс төрийн намын бодлого, шийдвэр, үйл ажиллагаа нийгэмд хохирол учруулахгүй байх нь улс төрийн намын нийгмийн хариуцлага болон гарч ирнэ гэсэн үг.

Улс төрийн шинжлэх ухаанд нийгмийн хариуцлагыг хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн хоорондын тэнцвэр, харилцан хяналтын тогтолцоогоор дамжуулан төрийн албан тушаалтныг нээлттэй бөгөөд тогтмол хугацаанд шагнах буюу шийтгэх арга зам гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл “төр засаг, төрийн удирдлагын зүгээс нийгмийн хүлээлтийг хангахад чиглэсэн үүргийн биелэлтийг илэрхийлэх ойлголт юм”³⁰ Иймд хамгийн өргөн хүрээнд нийгмийн хариуцлагын тухай асуудал хөндөгддөг бөгөөд нийгмийн хариуцлагад төрөөр дамжуулж бодлогоо нийгэмд хүргэдэг улс төрийн намын хариуцлагын асуудал онцгой байр суурьтай. Эндээс *намын нийгмийн хариуцлагыг харилцан хүлээсэн үүрэг ба хамтарч тогтоосон дүрэм журмыг зайлшгүй биелүүлэх болон тэдгээрийг зөрчсөн тохиолдолд шийтгэхэд бэлэн байх явдалд үндэслэсэн бөгөөд, шагнал нь улс төрийн дэмжлэгээр (дэмжиж санал өгөх, сонгуулийн сурталчилгаанд нь оролцох, эерэг ухуулга хийх гэх мэт), шийтгэл нь улс төрийн эс дэмжлэгээр (санал эс өгөх, эсэргүүцэх, сөрөг сурталчилгаа хийх гэх мэт) тус тус илэрдэг, улс төрийн хүрээн дэх субъектүүдийн харилцан үйлдэлд суурилж, итгэлцэл, бодит байдлын хоорондын харилцааны нийлэмжээр илэрхийлэгдэж байдаг нийгэм-улс төрийн тогтсон механизм гэж үзэж болно.*

Намын нийгмийн хариуцлага нь улс төрийн хариуцлагын шинжийг өөртөө бүрнээ агуулж, нийгмээс намыг үнэлэх үнэлгээ нь иргэд сонгуулиар дэмжиж санал өгөх, эс өгөх, улс төрд нааштай болон сөрөг хандах зэрэг олон үнэлэмжийн цогц илэрэл болж байдаг. Намаас нийгмийн өмнө хүлээх хариуцлагын хамгийн оргил нь намаас төртэй харилцах харилцаа тэрхүү харилцааны шинж, агуулгад байдаг бөгөөд нам нь өөрийн ашиг сонирголоос илүүтэйгээр нийгмийн сонирхлыг илэрхийлж, түүнийг хэрэгжүүлэхийн төлөө ажиллан, төрийн бодлогоор дамжуулж нийтийн өмнө хариуцлага хүлээнэ. Хариуцлага тооцох үйл ажиллагааг иргэд эсвэл иргэний нийгмийн байгууллага явуулна.

Улс төрийн намыг нийгмийн харилцаанд тодорхой үүрэг гүйцэтгэж байдаг албан ёсны бүлэг, нэгдэл гэж тодорхойлдог билээ. Орчин үеийн парламент ёсны төлөвшил нь улс төрийн намын үүсэл, хөгжлийг түргэтгэсэн гэж улс төр судлаачид үздэг. Иймд улс төрийн намын нийгмийн хариуцлагыг нийгэмд үзүүлэх эерэг нөлөөг ихэсгэх, сөрөг нөлөөг багасгах үүргээр тодорхойлж болохоор байна. Нийгмийн үүргээ хэрхэн биелүүлж байгаагаас хариуцлага нь эерэг болон сөрөг хандлагатай байна.³¹ Өөрөөр хэлбэл энэ нь улс төрийн намын функционал шинж юм. Цаашилбал функционал намын тухай асуудал

³⁰ Ардчилсан засаглал, нээлттэй нийгмийн нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2006

³¹ Чулуундолгор. Философи эрхийн судлал. XXIII боть, х-167. УБ., 2008

ч үүнээс үүдэлтэй гарч ирсэн юм. Иймд улс төрийн намын функционал шинж чанарыг шалгуур болгон нийгмийн хариуцлагын хэлбэр, хамрах хүрээг авч үзэх нь тухайн асуудлын онолын болоод прагматик уялдаа холбоог шинжлэх боломж олгож байна.

Улс төрийн намын нийгмийн үүрэг буюу нийгмийн харилцаанд түгээмэл гүйцэтгэх функцийг дараах байдлаар тодорхойлдог. Үүнд:

- Нийгмийн төлөөллийг хангах
- Элитүүдийг төлөвшүүлэх, сонгох, томилох
- Улс төрийн бодлого боловсруулах
- Улс төрийн бодлого, шийдвэрээ нийгэмшүүлэх
- Нийгмийн зөвшилцөлийг хангах, эв нэгдийг бэхжүүлэх
- Нийгэм дэх сонирхлын бүлгүүдийн хүсэл сонихрлыг агрегацчилах
- Төр, засгийг эмхлэн байгуулах, тогтворт байдлыг хангах, чадваржуулах зэрэг болно.

Намын нийгмийн хариуцлагын механизм нь *гадны* буюу *босоо*, *дотоод* буюу *хэвтээ* гэсэн хоёр чиглэлтэй байдаг.

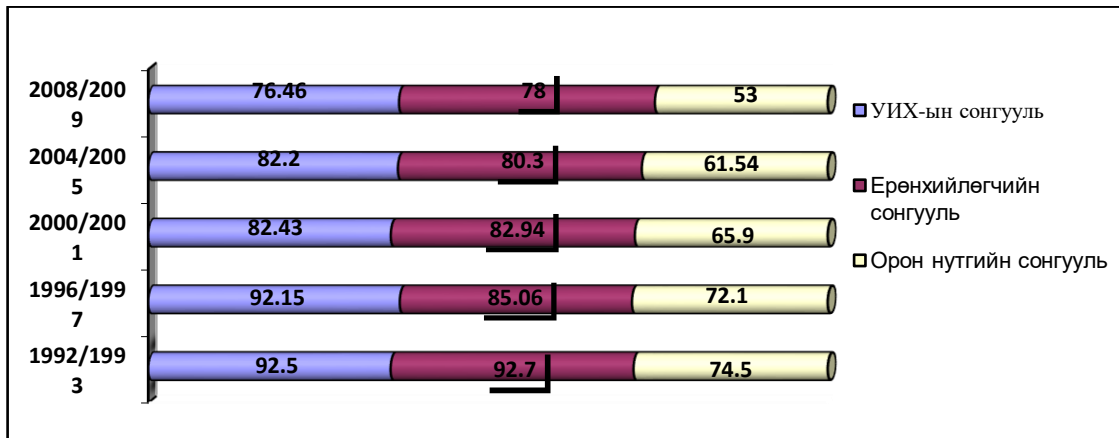
Нэг. Хариуцлагын босоо тогтолцоо нь улс төрийн нам, улс төрийн элит, лидерүүдээс олон нийттэй харилцах харилцааг илэрхийлэх ба энд ард түмэн гол хянагч нь байна. Өөрөөр хэлбэл энд сонгуулиар сонгогдсон эрх баригч улс төрийн хүчнүүд хийгээд бусад намуудыг сонгогч олон түмэн, ард иргэдтэй холбож хариуцсан ажлаа тайлагнахад нь гүүр болж өгдөг бүхий л тогтолцоо, институтуудын хэлхээ холбоог хамруулна.

Улс төрийн намын хариуцлагын босоо чиглэл нь ихэвчлэн сонгуулийн амлалт, мөрийн хөтөлбөрийн хэрэгжилт зэрэг асуудлаар дэвшигдэн тавигдах нь олонтаа байдаг. Нөхцөл байдал, цаг хугацаа, эдийн засгийн боломжоо бодитой үнэлж чадалгүй дан ганц улс төрийн зорилгоор нийгмийн амлалт өгч, төлөөллийн эрх олж аван улмаар үүнийгээ гүйцэлдүүлж чадахгүй байх нь тухайн улс төрийн нам нийгмийн төлөөлийн үүргээ биелүүлээгүй буюу нийгмийн хариуцлагаа алдаж буйн нэг илрэл болно. Улмаар энэ байдал нь сонгогчдын улс төрийн намуудад итгэх итгэл, сонгуулийн оролцоог бууруулдаг. Тухайлбал, 1992 оноос хойш явагдсан парламент, ерөнхийлөгч, орон нутгийн сонгуулиудын оролцоо, идэвхийг харьцуулж үзвэл сонгуулиас сонгуулийн хооронд сонгогчдын оролцоо буурч байгаа бөгөөд үүний цаад шалтгаануудын нэг нь улс төрийн намуудын нийгмийн хариуцлага улам бүр суларч ирсэнтэй холбоотой.

Сонгогчдын сонгуулийн ирц буурах нийтлэг зүй тогтол ардчилсан дэглэмтэй олон улс оронд, нэн ялангуяа хөгжингүй улсуудад ажиглагдаж байгаа хэдий ч Монголд нийгмийн гишүүдээс улс төрд хандах хандлага, сонирхол, хамаарал өндөр байдаг

нөхцөл байдлыг шалгуур болгох аваас сонгуулийн ирц буурч байгаа нь улс төрийн намуудын хариуцлагагүй үйл ажиллагаатай ямар нэг байдлаар холбогдож байна. /зураг .1/

Сонгуулийн оролцооны бууралт

Сүүлийн үед сонгуульд нэр дэвшүүлэх, сонгуулийн үр дүнг харгалзан улс төрийн томилгоо хийх, төр засгийн өндөр албан тушаалд томилогдсон хүмүүс өөрийн багаа бүрдүүлэхэд мэдлэг боловсрол, туршлага дадлага, мэргэжлийн ур чадвар зэрэг шалгуурыг биш, харин улс төрийн намыг хөрөнгө санхүүгээр болон бусад хэлбэрээр дэмжсэн, улс төрчдөд үнэнч зүтгэсэн, нутаг ус, садан төрлийн болон нэг ангид суралцаж байсан зэрэг албан бус шалгуурыг урьтал болгодог практик тогтох хандлагатай боллоо. Энэ байдлаас болж өнөөгийн “Монголын засаг төрийн, цаашилбал улс төрийн хүрээний элитүүдийг улс төр-эдийн засгийн бүлэглэлүүд бүрэлдүүлж байна”³² гэсэн санаа бодол олон түмний дунд газар авч байна. Энэ бол нам нийгмийн хариуцлагаа буруу ухамсарлаж олны хүндэтгэлийг хүлээх байдал нь дордож буй нэг илрэл мөн.

Улс төрийн өндөр мэдлэг чадвар, туршлагатай хүний нөөц бүрдүүлэх, тэднийг улс төр, төрийн албанд байршуулах нь улс төрийн намын хүний нөөцийн төдийгүй нийгмийн хариуцлагыг өндөржүүлэхэд чиглэсэн чухал бодлого байдаг. Хүний нөөцийн бодлого нь дан ганц чадварлаг улс төрчдийг бэлтгэх, сонгох, томилох үйл ажиллагаа байгаад зогсохгүй намын бодлого, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх, нийгмийн хариуцлагатай улс төрийн хүчин байх нөхцөл мөн билээ. Намын хүний нөөцийн алдаатай бодлого нь төрийн ажил, үйлчилгээний чанар хүртээмжид сөргөөр нөлөөлдөг нь сүүлийн жилүүдэд төрийн ажил, үйлчилгээнд иргэдээс ирүүлж байгаа шүүмжлэл, өгч байгаа таагүй үнэлгээ зэргээс илэрхий байгаа бөгөөд улс төрийн намуудын боловсон хүчний алдаатай бодлого нь

³² АЗШҮБТ: Монгол дахь засаглалын төлөв байдал, үнэлгээ. УБ., 2006. 62 дахь тал

намын нэр хүндийг ихээр унагаж, түүний нийгмийн хариуцлагыг сулруулахад хүргэж байна.

Зүүн Азийн Барометр судалгааны дүнгээс үзэхэд Монголд ардчиллын тулгуур институт дотроос нам хамгийн бага үнэлгээтэй буюу олон нийтийн дунд итгэл даахгүй гэж үзэх институтуудыг тэргүүлж³³ байгаа бол АЗШҮБТ-ийн судалгаагаар намуудад итгэх итгэл буурсан гэж судалгаанд оролцогсодын 35.4 хувь үзсэн бол 55.2 хувь нь намуудад итгэх итгэлд өөрчлөлт ороогүй гэж, харин зөвхөн 9.1 хувь нь итгэл нэмэгдсэн³⁴ гэж тус тус хариулсан нь намууд нийгмийн хариуцлагаа хэр зэрэг биелүүлж байгааг харуулсан үнэлэлт юм.

Мөн сонгуулийн кампанит ажил шударга, ил тод, хуулийн хүрээнд явагдах зарчим ихээхэн гажуудаж байгаа нь намын нийгмийн хариуцлага суларсантай холбоотой билээ. Сонгууль хэдийгээр намын нийгмийн хариуцлагыг дүгнэдэг шалгалт мөн боловч нөгөө талдаа намуудын нийгмийн хариуцлаггүй үйл ажиллагаа, үйлдэл хийх боломжийг сонгууль олгож байгаа нь хаа хаанаа цаашид анхаарвал зохих асуудлууд их байгаа нь харагдаж байна. Ийм байдлын тодорхой жишээ бол сонгуульд бие биетэйгээ “мөнгө”-өөр өрсөлддөг жишиг тогтож, “намууд хамаагүй юм амлаж өр тавьчихаад салам нэхэгддэг, сонгогчдыг буруу зуршилд дасгаж, сонгуулийг нэг нь мөнгө салгах, нөгөө нь өр тавьж хахуульдаж байгаад ч хамаагүй өндөр албан тушаалд хүрдэг”³⁵ арга болтол нь гажуудуулсан явдал бол намууд нийгмийн хариуцлагаа алдсаны хамгийн том жишээ мөн.

Судалгааны байгууллагын хийсэн судалгаанаас эрх барьж буй хоёр намаас нийгэм юу хүлээж байгааг ач холбогдлоор нь эрэмбэлэхэд эхний гуравт а. *амлалтаа биелүүлж мөрийн хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэх*, б. *шударга байх*, в. *эх орны хишгийг өгөх*³⁶ гэсэн гурван асуудлууд орсон байна.

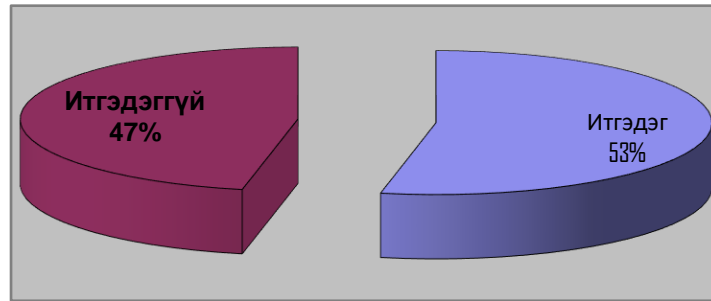
Эх орны хишгийг өгөх эсэхт өгсөн иргэдийн хүлээлт

³³ Зүүн Азийн Барометр судалгаа. УТБА. УБ., 2005

³⁴ АЗШҮБТ: Монгол дахь засаглалын төлөв байдал, үнэлгээ. УБ., 2006.70 дахь тал

³⁵ Б.Чимид. Өнөөгийн улс төр хуульчийн нүдээр. УБ., 2006. 63 дахь тал

³⁶ ММСГ-ээс явуулсан “Монголын улс төрийн өнөөгийн нөхцөл, байдал” сэдэвт социологийн судалгаа. УБ., 2009. 8 сар

Эх сурвалж: “Монголын улс төрийн өнөөгийн нөхцөл, байдал” сэдэвт судалгаа. ММСГ. УБ., 2009. 8 сар.

Өнөөдөр Монголын нийгмийн харилцааг 400 гаруй хууль зохицуулж байгаа гэх боловч хуулиас гадуур амьдрал “цэцэглэсэн” хэвээр байна. Хуулиас дээгүүр эсвэл хууль зөрчсөн аргаар хэрэгцээгээ хангаж, ажил хэргээ бүтээдэг ёс тогтсон нь нийгмийн шударга ёсыг үгүйсгэж, олон нийтийн дургүйцлийг нэмэгдүүлж байна. Үүнтэй шууд холбоотой асуудал бол авилгал юм. Авилгалтай хамгийн их нэр холбогддог институт бол улс төрийн нам. Монгол улс олон улсын байгууллагын судалгаагаар авилгал багатай орны байрнаас хойш ухарсаар байна. Авилгалын индексээр 75 хувьтай байна. Сонгуульд нэр дэвших, улс төрийн өндөр албан тушаалд томилогдох зэрэг намаас гардаг улс төрийн шийдвэрүүд ямагт авилгалтай холбоотой хардалт сэрдэлтийг дагуулдаг нь нийгмийн сэтгэл зүйд нам авилгад өртөмтгий байгууллага гэдэг үнэлэмжийг төрүүлэхэд хүргэж байгаа юм.

Дэлхийн банкнаас санал болгосон нийгмийн хариуцлага хүлээх 5 хэмжээсийн хүрээнд улс төрийн намын нийгмийн хариуцлага хүлээх чадварыг намын нийгмийн үүрэгтэй холбож тайлбарлах байдал сүүлийн үед нэлээд дэлгэрч. Үүнд:

- Нийгмийн хариуцлагыг сэдэлжүүлэх бүтэц (Incentive structure). Намын гишүүдийн ёс зүйн кодекс болон нийгмийн хариуцлагатай гишүүдийг урамшуулах (хариуцлагатай албан тушаал, ажил үүрэгт томилох гэх мэт) харилцаа нь намын удирдлага, улс төрийн ажилтан, гишүүдийн дунд нийгмийн хариуцлагыг өндөржүүлэх буюу сэдэлжүүлэх үндэс юм.
- Нийгмийн хариуцлага хүлээх хэлбэр (Accountability for what). Нам өөрийн бодлого, үйл ажиллагаа, улс төрийн лидерүүдийн алдаатай болон буруутай үйл ажиллагааг хэрхэн үнэлж цэгнэж байгаа нь нийгмийн хариуцлагын хэлбэрийг тогтоох шалгуур болно. Өөрөөр хэлбэл чухам юунд, юуны төлөө хариуцлага хүлээх вэ гэдэг нь тодорхой байх ёстой.

- Институтчлалын түвшин (Level of institutionalization). Нийгмийн хариуцлагыг хангах бүтэц зохион байгуулалт, механизм нь намын улс төрийн үйл ажиллагааг нийгмийн хариуцлагатай болгоход үйлчилдэг.
- Оролцооны түвшин (Depth of involvement). Намын дотоод ардчилал, гадаад нээлттэй байдлын түвшин нь улс төрийн намын нийгмийн хариуцлагын түвшинг тодорхойлох нөхцөл болно.
- Оролцооны хамралт (Inclusiveness of Participation). Намын бодлого, шийдвэр, үйл ажиллагаанд нийгмийн ямар төлөөллийг хамруулж байгаа нь нийгмийн хариуцлагын бас нэг шалгуур болдог байна.

Өнөөдөр Монголд УИХ, Засгийн газрын түвшинд сонгогчдын өмнө хүлээх хариуцлагаас намын үүрэг даалгавар, сахилга батын асуудал чухал, засгийн газрыг хянах бодит хяналтгүйгээр, түүнийг дэмжих талдаа байдаг нь хариуцлагын босоо тогтолцоо хэрэгжихэд саад учирдаг талаар судлаачид өгүүлдэг. Хариуцлагын босоо тогтолцоонд улс төрийн намууд, иргэний нийгмийн байгууллагууд нь иргэдийнхээ ашиг сонирхол, эрэлт хэрэгцээг илрүүлэн гаргах, нэгтгэн боловсруулахад чухал бөгөөд төр, засаг нь эдгээр ашиг сонирхлыг бодлого хөтөлбөр болгон болвсруулах чадамжтай байх ёстой. Энэ нь төр засгийн ил тод байдлаас шууд хамаарна³⁷. Хариуцлагын энэхүү гинжин холбоосын эцсийн шатанд уг үйл явцыг баталгаажуулах эрх мэдлээ урвуулан ашиглах, авилгалаас сэргийлэхэд хариуцлагын энэхүү тогтолцоо чухал юм.

Хоёр. Улс төрийн намын нийгмийн хариуцлагын хэвтээ чиглэлийн үндсэн зарчим нь улс төрийн аливаа шийдвэрийн талаар намын гишүүд, дэмжигчид болон тухайн намын эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд асуулга тавьсан тохиолдолд тэд хариулах тайлагнах үүрэгтэй байхад чиглэнэ. Энэ нь мэдээлэл, тайлбар, үндэслэгээ, дэмжлэг зэргийн үйлчлэлээр илэрнэ. Монголд энэ чиглэлийн хариуцлагын асуудалд нам, намаас нэр дэвшиж сонгуульт алба хашиж буй албан тушаалтны хоорондын харилцаанд нэлээдгүй маргаан дэгдээж, өнөө хүртэл нарийн зохицлыг олоогүй зүйлүүд цөөнгүй илэрдэг. Юуны урьд энд нам, парламентын гишүүний харилцааны асуудал хамаарна. Парламентын гишүүний намын өмнө хүлээх хариуцлага, намын сахилга батыг хэрхэн сахих талаар хуулийн нарийн зохицуулалт байдаггүйээс аль нэг улс төрчийн алдаатай бодлого, үйл ажиллагааны “гор”-ыг нам амсдаг байдал нь намын нийгмийн хариуцлагыг унагах нэг нөхцөл болж байна. УИХ-ын гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх, чөлөөлөх, эргүүлэн татах нөхцөлд намын бүлгийн оролцооны талаар заалт байхгүй, намын гишүүний хувьд парламентын гишүүнд хариуцлага тооцох харилцаа хуулиар зохицуулагдаагүй зэрэг эрх зүйн шинжтэй төгс бус харилцаанууд намын хэвтээ чиглэлийн хариуцлагыг дээшлүүлэхэд тээг болж байна.

³⁷ Н.Чулуундолгор. Улс төрийн хариуцлагын тухай. Философи эрхийн сэтгүүл. XXIII боть. УБ., 2008

УИХ-ын тухай хуульд УИХ-ын гишүүн нэр дэвшүүлсэн нам, эвслийн бүлэгт заавал орж ажиллах ёстой гэсэн хатуу заалт байхгүй ба тухайн бүлгийн харъяаллаас татгалзсан тохиолдолд өөр бүлэгт нэгдэн орж болох тухай³⁸ заалт байдаг. Хуулийн энэ заалт, зохицуулалтаас гардаг сөрөг үр дагавар нь намын хэвтээ чиглэлийн хариуцлагад илрэхдээ намын нэгдсэн бодлогыг үл ойшоох, ашиг сонирхлын үүднээс өөр намын бүлэгт орж ажиллах зэрэг намын нийгмийн хариуцлагатай холбоотой асуудлууд дээр маргаантай зүйлүүд цаашид нэлээдгүй гарах нөхцөл болж байна.

Манайд парламентат ёсны жишгээр улс төрийн чадварлаг сөрөг хүчин төлөвшиж чадаагүй байгаа нь намын нийгмийн хариуцлагыг тооцоход хүндрэл учруулж байгаа юм. “Сөрөг хүчнүүд эрүүл саруул үзэл бодол, санаа оноогоо уралдуулж, эрх баригчдыг онож шүүмжилж, улс орны хөгжилд дэм үзүүлэхээсээ илүү ямар үнэ цэнээр ч болов нэр олж авах “шоу” хэт хөөцөлддөг гажгаас салж чадахгүй байна. Чухам үүнтэй зохиомол улс төржилт холбоотой бөгөөд энэ нь нийгмийг хардалт сэрдэлгээр амьсгалахад хүргэж хүлцэл тэвчил, харилцан ойлголцол, зөвшилцөл, итгэлцэл, хамтран ажиллах ёс алдагдаж нэг үгээр нүдэнд үл үзэгддэг нийгмийн үнэт капиталыг үрэн таран хийж байна. Намчирхах явдлаас болж төрийн байгууллагын ажил хэрэг төдийгүй нийгмийн эрх ашигт хохирол учрах болов”³⁹. Нийгэмд өрнөж буй энэ бүх үйл явц нь улс төрийн намын нийгмийн хариуцлага ихээр унасныг харуулж буй бөгөөд цаашид улс төрийн намын нийгмийн хариуцлагыг дээшлүүлэхийн тулд дараах алхмуудыг хийх нь зүйтэй гэж үзэж байна. Үүнд,

1. Улс төрийн намууд үзэл баримтлал, үнэт зүйлсээ нийгмийн орчин, нөхцлөөс тодруулан гаргаж, амьдралд хэрэгжүүлэх, намын бодлогын шинжлэх ухаанч байдлыг нэмэгдүүлэх
2. Намууд сонгуульд хэрэгжихүйц амлалт, мөрийн хөтөлбөрийг дэвшүүлж ажиллах, үр дүнг тооцох механизмыг төлөвшүүлэх
3. Намын бүтэц, зохион байгуулалт, хүний нөөцийн бодлогын асуудлаа эргэн харж, орчин үеийн улс төрийн намын хөгжилд гарч буй дэвшилтэт хэлбэр хэв маягийг авч хэрэглэх, тэр чиглэлд хөгжих хөтөлбөр боловсруулж ажиллах
4. Нийгмийн бүлгүүдийн эрэлт хэрэгцээг зөв мэдэрч ажиллах, тэдний дэмжлэгийг авахад чиглэсэн бодлого, хөтөлбөр гаргаж ажиллах, нийгэмтэй харилцах коммуникацийг шинэ арга барилуудыг бий болгох

³⁸ УИХ-ын тухай хуулийн 21.3 дахь заалт

³⁹ Ш.Содном бусад... “Монгол дахь ардчилах үйл явц ба сонгууль”. Монгол дахь сонгуулийн үйл явц: онол, практик. ЭШ-ний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2009. 8 дахь тал.

5. Намууд сонгуулийн стратеги төлөвлөлтөө шинжлэх ухааны үндэслэлтэй боловсруулж, сонгуулийн өрсөлдөөний шударга, тунгалаг эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх, улс төрийн мэргэшсэн байдлыг чухалчилж үзэх
6. Хөгжингүй орнуудын намын хөгжил төлөвшилтийн туршлагыг судлах, ололт амжилтыг Монголын онцлогт нийцүүлэн хэрэглэх замаар намын төлөвшилтийг хангаж нийгмийн хариуцлагыг дээшлүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Ашигласан ном, материал

1. Монгол улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992 он
2. Ё.Довчин. Харьцуулсан улс төр судлал. УБ., 2006.
3. Ф.Фукуяама.Төрийг бэхжүүлэх нь. XXI зууны засаглал ба дэлхийн дэг журам. Орч. Г.Ганболд. УБ., 2005
4. Р.Даль. Ардчиллын тухай. УБ.,2004.
5. Ардчилсан засаглал, нээлттэй нийгмийн нэр томъёоны тайлбар толь. ШУА, ФСЭХ.УБ., 2006
6. Alexis de Tocqueville. Democracy in America. New York., 1968
7. Micheal.J.Sodaro.Comparative Politics:A Global Introduction.New-York.,2001
8. М.Дюверже. Политические партии. М., 2000
9. Werner Prohl. Sumati. L. Voters Voices. People's perception of Mongolia's Political and Economic transition as reflected in Opinion polls from 1995 to 1997. UB., 2008
10. Монгол дахь ардчиллын хөгжил: сорилт боломж. Үндэсний бага хурлын илтгэлийн эмхтгэл. УБ.,2005
11. Г.Чулуунбатар. Монголын бизнес эрхлэгчид. УБ.,2000. /Судалгааны тайлан/
12. Д.Ганхуяг. Улс төрийн нам, улс төрийн өрсөлдөөн, сонгуулийн үйл явц. УБ.,2005. МУИС. Социологи сэтгүүл. 1 247
13. Katz.R.S.; Mair P. Changing models of party organization and party democracy: The emergence of the cartel party// Party Politics.Vol.1.No.1. January 1995
14. Katz.R.S.; Mair P. Cadre, Cath-All or Cartel?// Party Politics.Vol.2.No.4. January 1995